

Nemzeti Társalkodó

December 15dik napján 1835.

Kiszelef Pál.

(végzet).

Diebitsch és Wittgenstein közt esett meghasonlás következtében, emez oda hagyá a' hadserget; Kiszelef tábornagy ekkor átvevé egy harmincz két ezer főből álló csapat kormányzását, mely Oláhországban a' Duna partjait szállá-meg 's a' munkáló sereg jobb szárnyát alkotá. Ez a' csapat Husszein, ruscsuki, és Musztafa szkutárii basával álla szembe, kiknek a' widdini, nikopoli és giurgeoival egyesülve száz ezer emberrel Bukarestnek kelle menni 's a' közösülést a' keleti Bulgáriában dolgozó orosz fősereggel elvágni. Ama csapat helyzete ily környülmények közt nevezetes sulyuvá vált, siete is Diebitsch gyarápítani azt, azt parancsolva csak ugyan Kiszelefnek hogy védelmezőleg tartsa magát. Csoportjainak mozdulásai, 's némi kicsapások a' Duna jobb partjára, sakkban tarták a' basák nagyobb erőit 's füstbe hajták terveiket. Rahowát a' Geismar osztálya elfoglaltatván, ennek következtése elsőben is a'

hadsereg ezen részére nézve, egy hidsáncznak biztosítása vala 's aztán a' törököknek elrekesztése a' dunáni hajózástól. A' ruscsuki 's giurgewói őr sergek minden további próba tételei visszaverettek; nem sokára nem lehet, más gondja az ellenségnek, mint sem hogy állását, mely Szilisztria megbukása által még kétesebbé lön el ne veszesse.

A' kovlefcsei ütközet 's a' Bálkánon átmenet után a' szkutárii basa oda hagyá Wid-dint, Ruméliába menendő. Kiszef veszélyesnek itélvén ezen mozdulatot az orosz sereg jobb szárnyára nézve; a' Diebitsch elébbi rendelkezései ellenére is át ment a' Dunán csapatja egy részével és üzé az ellenséget Viardza várasáig; itt midőn csak nem bé-éré az albániaiak utó sergét, az előleges béke alku aláírásárolí hivatalos hiráddással, azt a' rendelést kapá, hogy állásában maradjon-meg. Azonban a' török meghatalmazottak lassuskodának az alkudozásban; más felől, a' szkutárii basa is mind nyomula huszon öt ezer emberével a' Diebitsch serge ellen; ennél fogva kéntelenek valának a' Kiszef elébbi tervére visszatérni. Emez elfoglaltatá Sophiát Geismar által, aztán csapatja maradékával Gabrowának indula, hogy a' nagy vezérnek Dzsomla felé hátra nyomott serge 's a' szkutárii árnotok közé helyhezze magát, kik már Philippopolnál valának. Ezen mérész mozdulat reá ijeszte az ellenségre, 's a' béke kötés aláíraték Drinápolyban september 2 (14)-dikén 1829.

Novemberben Oláhország és Moldova fejedelemségeket elfoglalt sergeknek, valamint ezen tartományok polgári felsőbb igazgatásának kormánya adaték-át Kiszelefnek, *a' divánok teljes hatalmu elnöke*, címjével. Egyszersmind teli hatalmat ada neki a' császár ezen ország politikai reformjának, mint azt az ackermani 's drinápolyi egyezések hozák magokkal vezérlésére. Ez roppant feladat vala; magában foglalá a' társasági rend minden magas kérdéseit, minden nemű's természetű akadályok állának előtte; a' törvények szabályos uralkodását kelle bévinni oda, hol a' legszörnyűbb önkény hatalmaskodott közel két század óta; nagy számú nemességet reá kelle venni csak nem önkéntes feláldozására romlást szerző kiváltságainak; kiszabni minden osztály jogait, aztán azokat intézetek által megerősíteni, elrendelni a' közszolgálat minden ágait, embereket, idomitni minden hivatalra, egy szóval egy társasági szerkezetet állítani, minden érdekeket összehangoztatva. Az elnök elsőben is abban járt hogy az ország állapotját, a' lakók szellemét 's characterét jól kitanulja, intézeteit, melyeket elméjében forgata, azokhoz alkalmazandó. Embereknek és dolgoknak mély ismerete, átható eszközök kitalálásában termékeny ész, mely az egészet 's a' részleteket egyszerre felfogni képes, fáradtalan munkáság, felvilágosodott buzgalom a' jóért, ritka tactus, feljül mulatlan ügyesség, ily tu-

lajdonokat fejte-ki ezen országos ember, 's azok csak hamar megnyerék neki minden ember becsülését 's szeretetét.

Egyedül csak a' talentumok 's erények ezen ritka gyüleménye vala képes ütközés és erőszak nélkül ezen tartomány törvényeiben és szokásaiban gyökeres változtatást vinni véghez, oly reformot, melyet még azok is áldanak; kiknek legdrágább érdekeit megsérteni látszott.

A' körülmények, melyek közt Kiszelef fellépe koránt sem valának terveinek kedvezők. Az ország el vala csigázva, kiszíva, két évi szűk termés, a' háborura megkivántató élés szedés 's mindenek felett a' préda 's gondviseletlenség által. Az éhség, az ajtó előtt vala. A' pusztító pestis, kiirthatatlanul befészkeltnék látszék a' két tartományban, kereskedés, mivszorgalom és földmivelés egy forma elaléltságban valának. Kiszelef első gondja a' pestis ostora elhárítása vala. Ennek urává tevé magát három hónap alatt, szint oly bölcs, mint hathatós rendszabások által; akkor aztán egy veszteglői rendszer alapját veté-meg a' Duna meotin, mely nem sokára tetemes jobbitásokkal tökéletesített. Egyszersmind idegen gabona béhozásával vissza hozá a' bőséget az országban. Mind ezekért a' bizodalom a' lakosok szívében ujjá születék. De mind amaz elfoglalások nem gátlák az elnököt a' fejedelemségek politikai állapotjának ujjá alkotásában. Már 1827 óta össze állott volt egy biztosság egy organikus

rendszabás *) tervének szerkeztetésére, A' tábornagy béléltásai segédjével munkáját már április 4kén 1850ban elvégzé, u. m. öt hónappal a' Kiszelef megérkezste után. A' biztosság két tagja, egy oláh 's egy moldovai, küldetének Pétervárra; a' rendszabást az orosz cabinét helybehagyása alá terjesztendők. Vissza térteket elvárva, az elnök mind a' mellett készité útját a' béhozandó új igazgatásnak; neki jobbitni kelle minden intézeteket, serkentení a' közhívtalosok buzgalmát, hített szerezni az ideígi kormány erkölcsí erejében. Hogy jobban kí-esmerhesse mindenek szükségéit, hogy tiszta fogalmat kaphasson a' hívtalbelíek magok víseletéról, kérelmek útján szabad útát engedé, az ígazgattottak panaszai hozzá juthatásának. Hetiben kétszer nyilvános audíentián elfogadá a' kérelem leveleket, és szorosán megvízsgálá. Tízenhat hónapi ídó alatt 11,087re hágott a' kérelem levelek száma; azon kívíl három látó biztosság, mindeník három, három bójárból 's egy orosz ígyvívóból, járta össze a' vídékeket Oláhországban, 's ugyan annyi Moldovában, hogy minden panaszt felvegyen, 's ha szükség ígazságot szolgáltasson. E' két eszköz a' legjobb következményeket voná maga után. Más felől az ország jóvedelmei oly gyarapodást kapának, a' mílyet soha sem reméltek. Egy megállított pénzverésí rendszer a' pénz becsének szüntelení apadását meg-

*) Szabály = régle, rendszabás = réglement.

gátlá, a' közhitelt megmenté 's számíthatlan nyomoruságoknak vevé elejét. A' népség általános felszámllása, mi most történt legelőször, módot ada, az adót bizonyos alapokra helyhezhetni.

A' tábornagy jó tettei közé tartozik a' születtekről, holtakról, házosodokrólí laistromok tartása, mi addig ismeretlen vala; ugyan az ő parancsára egy elegy biztosság meghatározá az ország széleit a' Duna mentibe; ez által a' fejedelemségek 88 szigetet, nagy föld terjedéket és a' folyó mentében számos halászatot nyertek. Az igazgató és a' törvény szolgáltató hatalom addig elé összevalának elegyítve; Kiszefel elválasztja őket: ő eltörli a' kintzó vallatást, megjobbitja a' fogházi rendtartást, felfüggeszti a' halálos büntetést és helyét deportatioval vagy örökös munkával pótolja: a' büntetés kevésbé sanyarunak látszik, a' vétkek száma kisebbedik. E' még kevés; a' tábornagy az egészségi országos állapotra is veti szemeit, egy állandó orvosi biztosságot nevez-ki, hogy a' gyógyászság és gyógyszerészet üzésére felvigyázzon, a' főváras egészségi állapotját szemmel tartsa 's a' szegényeket a' mesterség segédjével éltethesse; a' váras minden fertályyaiban patikák állittatnak; a' kórházak, iskolák 's más jóltévő intézetek igazgatása rendbe szedetik. Mineralogiai, archaeologiai, historiai 's földleirási vizsgáloadások indittatnak meg külön biztosságok által a' két fejedelemségben. Giurgewo és Bráila Oláhországhoz u-

jonnan szerzett városok, szabályos terv szerint épülnek, legelsőben kapják a' köz választásra alapított városi tanácsnak jóltévé intézetét. Nemzeti katonaság hibázott még, ez is alkottaték. Ezen intézetnek ezer akadályát lehet várni; az oláh 's moldovai nép nem szokott katonai fenytékhez 's undorodik ezen szolgálat nemétől; imé a' kormányzó ügyessége által, amaz undorodás sympathiává válik. A' legelső házakbeli ifuság siet béállni azon katonaság soraiba, melynek sebes előhaladása, derék maga tartása, ma is bámulást okoznak. Végre a' legbölcsebb rendszabások egyike koronázá-meg a' tizenhat hónap alatt mintegy bűbáj által véghez vitt munkák hosszú sorát. Értjük a' bojároknak bizonyos kiváltságaiak feláldozásaért engedett kárpótlásokat.

Az új intézetek nagyobb része a' nép küldöttei gyűlésének sanctionalasa előtt hozatván-bé, és tétetvén, mintegy próbára, becsökről a' nép tapasztalásból ítélhete. Hasznai azonban annyira szembetűnők valának, hogy a' leghitellenebbeket is részekre hódíták.

Ekkor hívá-meg a' kormány a' rendkívüli ország-gyűlést, melynek az organikus rendszabást átnézni 's különbféle törvényjavallatokat megvitatni kelle. Martius 10 (22) dike látá 1831ben az ország színét egybegyűlni Bukurestben. Semmit sem múltának-el, a' mi béhatóbb pompát adhata ezen politikai szertartásnak. Elsőben történt az egy század óta, hogy Oláhország előkelői tanács-

kozni hivatának össze országok igazi érdekeiről. Az elnök, megnyitó beszédét igazán valóságos csend és magába szállás közepette mondá-el. Egy köszönő felelet azon beszédre egy szájjal szózatoltaték. Az ülés vége felé a' gyűlés, kijelentésszándékát, a' tábornagyot a' nemzet nevében indigenatussal 's a' legfőbb valamint legrégebb nemesség minden elsőségi jogaival megajándékozni. Ámbár illőleg méltatva ezen szives hajlandóság jegyeit, Kiszellef úgy nyilatkozék egy méltósággal teljes izenetben, hogy csak akkor fogadhatja-el, midőn nem lesz többé az országban.

Kevés idő múlva Jassyba mene az elnök a' moldovai rendkívüli országgyűlésre. Az új intézetek itt is hasonló tüzzel fogadtattak. De az Oroszországból jövő cholera keserőséggel 's remüléssel tölté-el ezen tartományt. A' gazdagok elszaladának. Az elnök, kevés mellette szolgáló hivatali tisztel, úgyszólva, egyedül maradtott egy haldokló népség közepette; szórá mindenfelé a' segedelmet és vigasztalást, mindent megteve, hogy bár egy néhány áldozatot kiragadjon a' halál kezeiből, bátoritá a' csüggedezőket, 's elrettenté azon nyomorultakat, kik a' közveszélyt vagyonuk tilos gyarapítására akarák használni. Az osztor kegyetlenkedése szünni kezde némileg, midőn az elnök megtudá, hogy Bukarestbe békapott. Megindul, megérkezik jul. 6ikán, példája felserkenti a' közhivatalosok buzgalmat, helyét egyikök se hagyja-el. A' gyógytudomány minden lehető segéd eszközei ha-

szonra fordittatnak, de az egyetlenegy fogatatos mód a' lakók elszélesztése messzire a' fekély tűzhelyétől. Kihirdetik, hogy azok kik a' felsőség tanácsára hallgatva, a' mezőkre mennek megtelepedni, fél árron kapnak kenyert, a' szükölködőknek ingyen osztogatnak eleséget. Az alatt a' cholera nem sokára alábbhagy erejéből. Két millió lakos közül csak 11,670-t teve áldozatjává.

Kiszelef tábornagy maga elszánásának legédesb jutalmát vevé. Egykor a' cholera elszünte után udvarát számithatatlan sokasággal látá megtelve, mely csoportban kivána vele szólni. Alig mutatá magát, hogy hálá és öröm kiabálások tölték-el a' léget körülte. Kenyeret és sót ajánlanak neki jelképül hogy éltökkel neki tartoznak, 's a' hálá legérzékenyebb kifejezéseivel teljes íratok adatnak kezébe. Megilletődés könnyei folyának minden szemből. Ez a' nap szép vala és sugárzani fog vissza Kiszelef emlékezetéből.

Boldogabb idők válták-fel végre a' dögmirigy és éhség inségeit. Az 1851ki aratás minden reményt felyül halada. Az elnök azt raktárak alapítására tudá használni, melyek szükség idején az országot az éhségtől mentsek. Dolgozék sorban a' már fennálló intézetek kifejtésén vagy a' rendszerinti országgyűlés elébe terjesztendő javallatoknak elkészítésén, milyenek: választói törvény, a' városi őrsegröli törvény; a' gonosztévők, 's rendbontokról, a' katonai szolgálatról, a' talált gyermekek menedék házáról, a' finan-

ciai ellenőrségről, a' városi közönségek pénztáraitól, az ítélőszékek illetőségéről' sat. szóló törvények. Mindezek megvitattatának 's elfogadtatának az 1831ki gyűlésben. A' követő év folyamában azon szerencsés ötlete vala az elnöknek, hogy Oláhország vidékeinek nagyobb részét össze járja, az új intézetek foganatjáról saját tapasztalásából ítélendő. Öregek, asszonyok és gyermekek tudulának útjába, mely virágokkal hintették. Midőn városhoz közelite az egész népség se reggel mene eleibe, öröm kiáltásokkal idvezlé 's templomba kisérvén érette való könyörgéseit 's áldás kívánásait az oltár-szolgákéival egyesité. Leg megilletőbb ezen öröm kijelentésekben az vala, hogy az a' szíveknek szabad és önkéntes indítványából származék, nem volt benne semmi a' féle tetetett és parancsolt lelkesülés, melyet oly sokszor láthatni politikai czérimoniák alkalmával.

Az elnök mindenütt szemlét tarta a' katonaságon, meglátogatá az ítélőszékeket, városi tanácsokat, iskolákat, mindent apróra megvizsgálá; bizonyára, vala oka a' megelégedésre. Az új intézeteket mind teljes erőben 's idves foganatukat közönségesen méltányolva látá. Mérhetetlen változás történt az igazgatói test erkölcsében, mert az elnöknek beadott két ezer kérelem közt egyetlen egyet sem találá mely a' hivatalbeliek ellen huzavonáért vagy hatalmukkali visszaélésért panaszt foglalt volna magába.

Ezen utazása alatt különböző javítási ter-

veket gondola-ki Kisztelef, melyeknek nagyobb része azolta teljesülésbe ment. Saját kezével írott útatisításokat ada az igazgató tanácsnak az ország börtöneiben tartott foglyok sorsának enyhítése iránt. „Azt tartom, így ír, hogy ez a munka egy lelkiismeretben s valóságban járó dolog, melynek végre hajtására módot fognak nekem szolgáltatni tisztársaim, mielőtt ide hagynám az országot; hogy könnyült szívvel távozhassam s ne kelljen szememre vetnem oly elmúlasztást, melyet soha sem bocsáthatnék-meg magamnak.“ A sóaknában dolgozó bányászok hasonlóképp felébreszték az elnök figyelmét. Egy atyai rendszabás határozottul elrendelése ezen szegény családok sorsát.

A következő ülésekben vitézett törvények közt legnevezetesbek azok, melyek a köztanítást, az egyházi jók igazgatását, a birtokos és földmives közti költsönös jogokat illetik. Mind ezekből kitündöklik ama méltány (aequitas) szelleme, ama nézetek magassága, melyek oly kitetszőleg megkülönböztetik Kisztelef tábornagyot.

1853ban az orosz császár rá bízta azon tábor vezérlését, mely a Fényes-porta segédjére vala menendő. A tábornagy munkássága meggyőző a foglalatosságok nevedő terhét, melyet ezen vezérség okozta, a két gyűlésseli dolog, politikai alkudozások és a mindennapi igazgatási gondok közepette. Már átmenet a Dunán, midőn a Porta s az égyptomi basa közti béke újsága megváltoz-

taták a' keze alá adott sereg rendeltetését. Kiszelef tábornagy ekkor kapá azon érdempénzt, melyet a' szultán a' szövetség emlékére verete. Későbbre ezen felség egy gyémántokkal rakott pompás szelenczét is küldé neki. *) Ugyan azon évben az orosz császár a' 6dik sereg-osztály vezérévé tevé, 's a' Newsky Sz. Sándor nagy rendjét adá neki. Még 1832ben kapta volt a' Sz. Wladimir rend szalagát, mely megkülönböztetés csak a' legkitünőbb szolgálatokért adatik.

Télben 1834ben, az elnök Jassyba ment, hol a' rendes országgyűlés kinyilt vala. A' pétervári egyezés jan. 17ikén megkötöttvén, a' két fejedelemség hospodárjait a' Porta áprilisben kinevezé. Ennél fogva a' Kiszelefre bizott ügy teljesedésbe mene. Moldovábóli elindulása előtt pompás innepi mulatságokat adának érette, mindenek vetélkedtek hazájok 's bánatuk kijelentésében; egész népség kísérte a' határszélig, a' lég hangzott az énekektől; már messze vala, midőn érzékeny isten hozzádok még mind köszöngették. De mihelyt át méne Kiszelef a' Pruthon, az énekek megszűnének, 's csak a' könnyek hullának. A' mélyen megindult tábornagy maga is bővön hullata. A' hospodárok tanúi lévén, ezen fenszéges győzedelmi pompának, a' legszebb és legékesszólóbb leczkét meritették belőle.

*) Egy tatár meghozá Kiszelefnek a' nagy Ur-tól a' bej vagy török herczegi diplomát. Ő magassága hriliántokkal ékesítette arczképét is megküldé neki.

A' hazájába tért Kiszelefet a' császár fő tábornagnak nevezé-ki, Oláhország 's Moldova népei nem szűnnek-meg őt atyjoknak nevezni: igazgatása ezen tartományok egyik legboldogabb időszakúl fog emlegettetni, 's a' Kiszelef név, mely minden intézetekkel, mindennel a' mi az országnak javára 's becsületére válik, egyesülve van, örökre élendő a' lakósok szívében. Változatlan dics a' közhasznu embernek! Látánk hódoltatókat a' szüntelenül egymásra halmozott romok tetőjére állani-fel; a' mivelő pedig bölcsességgel alapit és nemes épülete jótéteivel keriti bé magát. Melyik nagyobb a' historia szemé előtt? —

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Székelyekről közlemények.

(folytatás)

XV.

Aranyas-széki Székelyeknek 1600ban Országul adatott biztosító Level.

Nos Proceres, Magnates, ac alii Ordines et Status Universitatis Nobilium Transylvaniae etc. Adjuk emlékezetre mindeneknek, kiknek illik, ez mí Levelünk' rendiben; hogy mí Országul megtekintvén azt, az mí képpen az mí bizodalmas Uraink és Atyánk-

fiai: az egész Aranyasszéki Vitézlő Rend, mind Lovagok és mind Gyalogok azon Székbeli Urainkkal egyetemben, ez Országunk mostani közönséges szüksége' idején Mihály Vajda ellen nagy örömmel, gyorsasággal és serénységgel jöttek mellénk ez végre, hogy szegény megnyomorodott Házánkat az nagy elviselhetetlen inség és törvénytelen ség alól, Isten velünk lévén, kiszabadítsuk; ahhoz képest mi is Országul ő Kegyelmeinknek azt fogadjuk, és arra felelünk az mi jó lelki ismeretünk szerint: hogy az ő Kegyelmeink' szabadságát minden rendiben megtartjuk és megtartatjuk 's meg is őltalmazzuk mindenek ellen; sőt azon igyekezünk: hogy minden rendbeli szabadságok' megjobbítsassék. Nevezet szerint pedig értvén az ő Kegyelmeink' kívánságokat ez felől, hogy az hosszú processusok az ő törvények' folyásában megrövidítsessék; megengedtük Országul: hogy törvények az Százados Hadnagy előtt kezdésékel, és ha kinek ott nem tetszik, Fejedelm' személye eleiben transmittaltassék. Egyéb abusosok is, valamelyek az ő fogyatozásokra volnának: az ő Kegyelmeink' megmaradására és hasznára reformáltathassanak. Azon kívül is pedig, valamire minket az Úr Isten segít: minden időben őltalmazni akarjuk ő Kegyelmeinket, tehetségünk szerint minden szükséges dolgokban, fejünk fennállattáig. Úgy segiljen minket az egy örökkévaló, igaz Isten! Actum in castris ad oppidum

Thorda positis. Die undecima mensis Septembris. Anno Domini millesimo sexcentesimo.

Steph. Csáky m. pr.

B. Bornemisza de Kápolna m. pr.

Stephanus Tholdi de Szalontham. pr.

Coeterique Status et Ordines Universitatis Nobilium regni Transylvaniae 16).

XVI.

Szárhegyi Lázár István' adománya 1665-ben, szent Ferencz' szorosabb szertartásu szerzetének.

Én Gyergyó Szárhegyi Lázár István, Csík, Gyergyó és Kászón-székeknek fő király bírója; meggondolván az Istenben elnyugodott boldog emlékezetü szegény Atyám Uramnak, néhai nemzetes Lázár Istvánnak keresztény buzgó indulatját; a' ki Istenhez való szeretetéből conferalta volt ugyan ezen Szárhegy felett, Sármany hegye' oldalán való kápolnácskákat, 's mellettek viszontag egy darab helyet is, a' szent Ferencz' szerzetének de strictiori observantia örökösön, de abban a' helyben azon szent szerzetbeli Paterek az 6 Kegyelme' állapotjuk szerint való lakóhelyt; és kertecskét is építhessenek, 's abban a' helyben resideálván: éjjel nappal Istennek szolgálhassanak; mind szegény

16) Az eredeti levél: a' Kolosmonostori Konvent' levéltárában.

Atyámért és maradékaiért istenimádók legyenek; a' mely helyt kedvesen 's hálaadó szívvvel is acceptálván szegény Atyám Uramtól a' Paterek, és építvén még rajta egy néhány esztendeig, specificce resideálván benne, birták, azután bizonyos okokra nézve recedálván, absentalták magokat abból a' helyből.

Mostan pediglen alázatosan requirálván azon Residentiának újabban való felvétele felől; én is előttem viselvén fenn megnevezett szegény Atyám Uramnak e' béli buzgó istenes indulatját, mind pedig azon szent Szerzethez való jó akaratját és patrociniumát; mint jó fiu édes szüléinek ilyen istenes példáját akarván követni: örökösön restituáltam ő Kegyelmeknek, és azon szent szerzetbeli hazafiainak; melyből minden jusomat kivészem, Isten szeretetiért és azon szent Szerzethez való jó akaratomból teljességesen, hogy szabadon és örökösön birhassák ő Kegyelmek, mint egyéb helyeken való klastromokat melyekben laknak.

Annak felette az én értelem és tehetőségem szerént való jó akaratomat ajánlom ő Kegyelmeknek mig Isten éltet. Kiknek áhítatos imádságokba és áldozatjokba ajánlom magamot; szegény szüléimet és maradékimat. Datum ex curia mea Szárhegyiensi. Die 5-a Januarii 1665 17).

17) A' Gyergyó Szárhegyi Konvent' levéltárából. —

közli

Nagy Ajtai Kovács István.